

BMP 2000: goede en minder goede tijden

Met het Broedvogel Monitoring Project (BMP) wordt de aantalsontwikkeling van algemene en (sommige) schaarse soorten vastgelegd. Het BMP wordt sedert 1984 georganiseerd door Sovon in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek. De gegevens van 2000 zijn inmiddels verwerkt: zo'n 50.000, meest plezierig bestede uren in het veld en achter het bureau.

Aantal proefvlakken

In het jaar 2000 kamden de broedvogeltellers 1087 proefvlakken uit, 88 meer dan in 1999; in 730 gebieden werd in beide jaren geteld. De volledige BMP-database vormt inmiddels het vogelbevolkingsregister van 2700 gebieden. De aanwas aan proefvlakken in 2000 werd vooral gerealiseerd in Friesland (Weidevogel Meetnet Friesland) en langs de Grote Rivieren en IJsselmeerkust (Meetnet Zoete Rijkswateren). De onderdelen Roofvogels en Stadsvogels van het BMP vertoonden eveneens enige groei.

De meeste behoefte aan proefvlakken blijft bestaan in moeras, open akkerland en bebouwing (stad, dorp, industrieterrein). Regionaal azen we op nieuwe proefvlakken in bos (Flevoland, Noord-Brabant, Limburg), open grasland (Utrecht), halfopen cultuurland (Friesland), duinen en schorren (Delta) en heide (Noord-Brabant). Overleg, voordat u een nieuw proefvlak begint, met Sovon, want als er in uw regio 'verlaten' plots liggen, is het zinvol deze opnieuw te gaan onderzoeken.

Ruim 70% van alle proefvlakken in 1984-2000 is onderzocht in twee of meer jaren en ongeveer de helft in 2-5 jaren. Bijna 100 proefvlakken (4%) zijn in alle zeventien BMP-jaren onder de loop genomen, een fantastische prestatie van de tellers! Eenmalige tellingen worden niet gebruikt bij de trendberekeningen.

Gunstig weer

Qua weer was het in 2000 vaak aangenaam inventariseren. Het voorjaar was in doorsnee zacht en vrij zonnig. Maart was aan de natte kant. April, mei en juni kenden normale hoeveelheden zon, met temperaturen die aan de hoge kant waren. Juli was somber en nat.

Bij inventariseerders staat vooral de zomerse periode tussen half april en half mei in het geheugen gegrift. Het is de tijd van aankomende Afrikatrekkers en er wordt volop gezongen, gebaltst en nesten gebouwd. Hoe aangenaam om juist in deze cruciale periode geen tegenwerking te hebben van langdurig slecht weer! Eind mei werden we overvallen door een korte maar hevige storm, die vooral fataal was voor in bomen en langs de hoogwaterlijn broedende kolonievogels.

Het voorjaar van 2000 viel na een zeer zachte winter, alweer de derde op rij. Het waterpeil in natuurgebieden was in het vroege voorjaar vrij hoog.

115.000 territoria

In de proefvlakken werden in 2000 liefst 115.000 territoria gekarteerd. De top tien van talrijkste soorten verschilden niet veel van die in vorige jaren (tabel 1). Fitis (bloedje talrijk in duinen, heidevelden en jong bos), Wilde Eend (in alle habitats voorkomend) en Winterkoning (in opmars na drie zachte winters) maakten de dienst uit in de hoogste regionen. Opvallend, en een beetje beschamend: de op één na talrijkste Nederlandse broedvogel, de Huismus, figureert niet in de top tien van meest getelde soorten.... Stedelijk gebied wordt nog steeds gemeden door de tellers.

Vergelijking 1999 en 2000

Inmiddels zijn van alle relevante soorten voorlopige indexen berekend. De definitieve indexen worden te zijner tijd in het BMP-rapport gepubliceerd. In tabel 2 wordt de indexverandering van 1999 op 2000 aangegeven. Let wel: dit zegt nog niets over de aantalsontwikkeling op langere termijn (trend).

Ringmus (Philip Friskorn)

Tabel 1. Top tien van meest getelde soorten in proefvlakken die zowel in 1999 als 2000 zijn onderzocht (exclusief facultatieve telsoorten van BMP-Bijzondere soorten).

Soort	Territoria
Fitis	5551
Wilde Eend	4883
Winterkoning	4822
Kievit	4676
Merel	4616
Kleine Karekiet	3683
Scholekster	3312
Vink	3300
Grutto	3255
Koolmees	3054

Enkele jaren geleden rapporteerden we over de vrij plotselinge terugval bij de Fitis. In de jaren tachtig ging het de Fitis licht voor de wind, maar na een piekje rond 1989 zakte de stand met zo'n 25% tot 1992. Vervolgens trad weer enig herstel op en in de laatste jaren schommelde de stand rond de uitgangswaarde. Dit is echter het landelijke beeld, dat niet opgaat voor duinen en - in mindere mate - bossen. De indexcijfers zakten hier dieper weg en herstelden minder. Ook van 1999 op 2000 werd hier een afname van 5-16% geregistreerd. In agrarisch gebied, moerassen en op heide/hoogveen doet de soort het veel beter.

In Engeland rinkelden de bellen begin jaren negentig. Sindsdien blijft het hier kwakken, met enig herstel medio jaren negentig en vervolgens weer verdere afname. Een opvallende gelijkenis dus met de aantalsontwikkeling in de Nederlandse duinen en bossen. Wat zit hier achter? In Engeland bleek het aantal vangsten van volwassen Fitisen op

Fitis-raadsels

Constant Effort Sites in de jaren negentig met 30% terug te lopen. Verwarrend was, dat in het noorden van het land geen afname optrad, terwijl de verliezen in het zuiden opliepen tot 24-45%. De Britten denken dat verlies van geschikte overwinteringshabitat in West-Afrika de sleutelfactor kan vormen. De regionale verschillen in aantalsontwikkeling zouden dan samenhangen met een verschillend overwinteringsgebied van noordelijke en zuidelijke populaties (Balmer *et al.* 2001). Misschien overwinteren de Nederlandse duin-Fitisen in dezelfde gebieden als die in Zuid-Engeland, en ondergaan ze hetzelfde lot als hun Zuid-Britse broeders en zusters. Ook van een populatie in het westelijk Rivierengebied is het aannemelijk dat problemen in de overwinteringsgebieden zorgden voor overmatige sterfte van volwassen vogels (Foppen & Reijnen 1996). Gezien de veel gunstiger aantalsontwikkeling van Fitisen in bijvoorbeeld heide- en veengebieden, spelen problemen in het overwinteringsgebied niet voor deze vogels.

Z.O.Z.

Tabel 2. Procentuele indexverandering van 1999 op 2000 in 730 BMP-plots die in beide jaren werden onderzocht. Afkortingen: (A) agrarisch gebied, (B) bos, (N) natuurlijk terrein, (T) totaal.

Naam	Habitat	verand.%	Naam	Habitat	verand.%	Naam	Habitat	verand.%	Naam	Habitat	verand.%
Dodaars	N	15	Holenduif	B	-1	Paapje	T	3	Matkop	B	24
Fuut	A	4		A	4	Roodborsttapuit	A	19		A	-6
	N	-12		N	-3		N	-3		N	35
Knobbelzwaan	A	6	Houtduif	B	-9	Tapuit	N	-29	Kuifmees	B	-4
	N	-10		A	-12	Merel	B	-2	Zwarte Mees	B	15
Grauwe Gans	T	33		N	-7		A	-3	Pimpelmees	B	-9
Nijlgans	A	21	Turkse Tortel	T	-11		N	1		A	7
	N	30	Zomertortel	B	-7	Zanglijster	B	2		N	6
Bergeend	A	4		N	-31		A	17	Koolmees	B	-5
	N	0	Koekoek	B	-5		N	-3		A	1
Krakeend	A	21		A	-7	Grote Lijster	B	22		N	1
	N	13		N	-4		A	8	Boomklever	B	6
Wintertaling	N	10	Bosuil	T	-18		N	-8	Boomkruiper	B	0
Wilde Eend	B	5	Ransuil	T	-25	Sprinkhaanzanger	T	13		A	58
	A	8	Groene Specht	B	8	Rietzanger	A	27		N	15
	N	-6		N	3		N	22	Wielewaal	B	-5
Zomertaling	T	3	Zwarte Specht	T	14	Bosrietzanger	A	-8	Gaai	B	-3
Slobeend	A	-13	Grote Bonte Sp.	B	-6		N	-8		A	22
	N	-21		A	8	Kleine Karekiet	A	2		N	1
Tafeleend	N	-12		N	1		N	8	Ekster	B	9
Kuifeend	A	-2	Kleine Bonte Sp.	T	-11	Spotvogel	A	-15		A	9
	N	-23	Boomleeuwerik	N	5		N	2		N	-15
Havik	T	-3	Veldleeuwerik	A	7	Braamsluiper	T	3	Kauw	B	-19
Sperwer	T	-6		N	-2	Grasmus	B	41		A	9
Buizerd	T	10	Boompieper	B	0		A	1		N	34
Torenvalk	A	8		N	9	Tuinfluitier	B	-20	Zwarte Kraai	B	9
	N	-6	Graspieper	A	7		A	-8		A	5
	N			N	9		N	-6	Spreeuw	B	-6
Patrijs	A	15	Gele Kwikstaart	A	-3	Zwartkop	B	-4		A	9
	N	-15		N	-17		A	8		N	4
Kwartel	T	-14	Witte Kwikstaart	A	-18		N	3	Huismus	T	-15
Fazant	B	-11		N	-14	Fluiter	B	18	Ringmus	T	-12
	A	0	Winterkoning	B	6	Tjiftjaf	B	-10	Vink	B	19
	N	-2		A	24		A	-10		A	4
Waterral	N	5		N	19		N	-1		N	-5
Waterhoen	A	7	Heggenmus	B	5	Fitis	B	-16	Groenling	T	0
	N	-4		A	-6		A	-1	Putter	T	-8
Meerkoet	A	5		N	-2		N	-7	Kneu	A	-15
	N	-9	Roodborst	B	3	Goudhaantje	B	32		N	-7
Scholekster	A	-9		A	25	Vuurgoudhaantje	T	25	Goudvink	B	0
	N	-1		N	0	Grauwe Vliegenv.	B	-6		N	20
Kievit	A	-6	Nachtegaal	B	14		A	-12	Appelvink	B	0
	N	-2		A	-24	Staatmees	B	24		A	-1
Watersnip	T	-3	Blauwborst	N	3		A	-15		N	-7
Grutto	A	-4	Zwarte Roodstaart	T	13	Glanskop	B	-6	Rietgors	A	3
Wulp	A	5	Gekraagde Roodst.	B	0					N	2
	N	-4		A	-5						
Tureluur	A	-5		N	-6						
	N	5									

een Kwartel te horen is in Oost-Nederland tegenwoordig vaak nog groter. Hoewel 2000 minder kraaiende mannetjes opleverde dan 1999, schraapten de tellers er toch 128 bij elkaar. De Kleine Bonte Specht had een wat minder jaar, maar dat maakt weinig uit op de lange termijn; vanaf de start van het BMP is de stand immers voortdurend toegenomen. Of dat zo blijft? In Engeland loopt de trend van de Kleine Bonte al jarenlang terug, en er zijn aanwijzingen dat de situatie ook in delen van Nederland minder rooskleurig wordt. Van vrijwel alle weidevogelsoorten waren de aantallen in 2000 wat lager. Treurig genoeg wordt de afnemende trend van de afgelopen jaren hiermee voortgezet. Bij de Wulp wordt de afname in duin en heide echter wat gecompenseerd door een toename in agrarisch

gebied. In het laatste geval prefereren Wulpen trouwens de vetgemeste biljartlakens boven de half-natuurlijke verschaalde graslanden. Dat ze in deze cultuursteppe ook nog jongen weten groot te brengen, in elk geval meer dan in duinen of heide, is verbazingwekkend.

Zomertortel en Tapuit zijn tegenwoordig kampioen-verliezers, zodat al gevreesd werd dat de vrije val ook in 2000 zou aanhouden. Veel onverwachter was de afname met 14-18% van de Witte Kwikstaart. Deze soort komt in veel proefvlakken voor, doorgaans in lage dichtheden, en de jaarlijkse veranderingen waren tot dusver weinig spectaculair. Het is volmaakt onduidelijk waar de dip in 2000 aan moet worden toegeschreven. Hij past overigens wel in het beeld op langere termijn. Na een piek in 1988

is de index langzaam wat achteruit gehobbeld. Zowel Huismus als Ringmus incasseerden een forse klap. De Huismus is vooral in de jaren negentig steeds verder in het dal aan het raken; de index lag in 2000 liefst 40% lager dan bij de start van het BMP in 1984. Bij de Ringmus is dat 30%. Wanneer we bedenken dat deze laatste soort vrijwel alleen nog in het agrarisch cultuurlandschap voorkomt (nagenoeg uitgestorven in bos), en de 'betere' landbouwgebieden in de BMP-plots oververtegenwoordigd zijn, is het duidelijk dat de landelijke populatie in werkelijkheid nog verder teruggelopen moet zijn.

Arend van Dijk & Fred Hustings

Het zat er in 1999 al een beetje aan te komen, maar de cijfers van de Goudhaan uit 2000 slaan alle records. Van 1999 op 2000 namen de aantallen toe met 32% en de landelijke index bereikte een niet eerder vertoond hoogtepunt.

De soort heeft opvallende fluctuaties doorgemaakt. Gedurende de eerste BMP-jaren kelderden de aantallen, en in 1986 bedroegen ze maar de helft van die in 1984. Daarna liepen de indexwaarden sterk op tot een top in 1990. Na een inzinking in 1991 wilde het jarenlang maar niet vlotten. Vanaf 1998 rees de Goudhaan-populatie echter weer de pan uit.

In de Goudhaan-indexen zijn de effecten van enkele strenge winters herkenbaar, zoals in 1986 en 1997; andere strenge winters daarentegen lieten zich onbetuigd (1985, 1987, 1996). Hoe klein en kwetsbaar lijkend, de Goudhaan weet zich soms aardig door strenge winters heen te slaan. Het verband tussen aantallen en strenge winters is dan ook minder rechtlijnig dan bij de Winterkoning. Allerlei aanpassingen (verminderde onderlinge agressie, minder respons op predatoren, groepsgewijs foerageren, dicht opeen slapen e.d.) stellen Goudhaantjes in staat om sommige strenge winters goed door te komen. De terugval in 1991 lijkt op het eerste gezicht vreemd, want dit was een qua temperatuur normale winter. Vermoedelijk deelden drie weken felle koude en zware sneeuwval in februari echter een forse dreun uit. Na een serie zachte winters lopen de cijfers meestal op (1988-90 en 1998-2000).

Problematisch is, dat niet precies bekend is wat de bij ons broedende Goudhanen in de winter doen, hier blijven of wegtrekken. Waarschijnlijk blijven sommige individuen hier hangen, terwijl andere over kortere of langere afstand wegtrekken, tot in Zuidwest-Europa. Noord-Europese vogels zouden voor een deel hun plaats hier innemen. Ongetwijfeld spelen ook andere zaken een rol zoals voedsel, broedsucces en aanbod aan broedhabitat. De BMP'ers hebben in elk geval feilloos de explosieve ontwikkeling op papier weten vast te leggen.

In Nederland is de score in 2000 exceptioneel, althans gemeten vanaf de start van het BMP in 1984. Oudere inventarisatiegegevens duiden op vergelijkbare of nog hogere aantal-

Kleine Goudhaan gooit hoge ogen

len in 1982-83 en in de eerste helft van de jaren zeventig. Gecombineerde cijfers uit zeven plots in ZW-Drenthe vanaf 1968 geven topaantallen omstreeks 1970 en in 1999-

2000 te zien, terwijl de stand in de tussentijd schommelt met dieptepunten in 1986 en 1992. Deze ontwikkeling vertoont overeenkomsten met die in Engeland, alleen zijn de toppen daar hoger en de dalen dieper (figuur 2). Dit laatste kan erop duiden dat de component standvogel in de populatie daar groter is dan in Nederland. De hoge stand in Engeland in 1973-75 wordt daar tegenwoordig niet meer gehaald (index van 2000 is echter nog niet bekend). Dat deze bloeiperiode aan ZW-Drenthe voorbij is gegaan, hangt samen met twee zware stormen in 1972-73, waardoor veel geschikte broedhabitat met oude sparren domweg was omgewaaid. De meest favoriete Goudhaan-habitats waren plotsklaps verdwenen en de stand liep met zeker 30% terug. De aangeplante nieuwe sparrenbossen hebben inmiddels, na bijna 30 jaar, een leeftijd bereikt dat het er goed toeven is voor Goudhanen. Een deel van de recente toename is hierop terug te voeren.

In de BMP-trends van Goudhaan en Vuurgoudhaan bestaan nogal wat overeenkomsten, zeker in de jaren negentig (figuur 3). Dat is opmerkelijk, aangezien de Vuurgoudhaan in Nederland veel meer als trekvogel bekend staat dan de Goudhaan. Maar we moeten oppassen met het trekken van conclusies want de Vuurgoudhaan is niet sterk vertegenwoordigd in het BMP. De Goudhaan kan bogen op jaarlijks 200-1000 paren in 34-90 meerjarig geïnventariseerde proefvlakken, terwijl de Vuurgoudhaan het moet stellen met 11-200 paren in 7-45 meerjarige proefvlakken.

Literatuur

van Dijk A.J. 2000. Goudhaantje *Regulus regulus* bereiken topaantallen in ZW-Drenthe in 1999-2000. Drentse Vogels 13: 93-101.

Marchant J.H., Hudson R., Carter S.P. & Whittington P. 1990. Population trends in British breeding birds. British Trust for Ornithology, Tring.

Thaler E. Die Goldhähnchen. Neue Brehm-Bücherei 597. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.